

BAZA VEZNIKA

1. Uvod

Baza veznika jedan je od izvora koji se izrađuju se u sklopu projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik*.³²⁸ Nazivom *veznik* u ovome se poglavlju, kao i u poglavlju *Veznici*, označuje sintaktička jedinica, a ne riječ koja je veznik po vrsti riječi.³²⁹ Baza veznika sastavlja se u programu *TLex*. U njoj su obrađeni svi veznici koji su obrađeni u *Mrežniku* i mnogi drugi. Građa je ekscerpirana iz suvremenih hrvatskih gramatika i znanstvenih radova, iz *Jezikoslovnoga korpusa*³³⁰ te iz *Hrvatske jezične riznice* i *Hrvatskoga mrežnog korpusa*. Cilj je baze dati obuhvatan pregled hrvatskih veznika, njihovih modifikatora, uporabe, normativnoga statusa, literature koja se njima bavi te svih s njima povezanih neriješenih pitanja. Baza veznika namijenjena je u prvome redu stručnoj javnosti (jezikoslovcima, profesorima hrvatskoga jezika, studentima) te se obrada veznika u njoj bitno razlikuje po opsegu i vrsti podataka od obrade veznika u *Mrežniku*. Nakon objave građe iz baze na mreži članci u *Mrežniku* u kojima se obrađuju veznici povezat će se s bazom.

2. Obrada veznika u bazi veznika

U bazi se pod natuknicom, koja je u pravilu jednorječni veznik, navode vrste rečenica/surečenica u kojima se veznik pojavljuje, donose (za svaku vrstu rečenice/surečenice) primjeri iz *hrWaC-a* ili *Hrvatske jezične riznice* (kad se prikladan primjer ne može naći u tim dvama korpusima, primjeri se uzimaju i s interneta, odnosno dohvaćaju slobodnim pretraživanjem) te popisi vezničkih skupina u kojima se veznik nalazi (po potrebi oprimgjerenih). U napomeni se donose podatci o sintaktičkome ustroju rečenice u kojoj se veznik pojavljuje (ograničenjima koja se odnose na glagolsko vrijeme ili način, zanijejanost predikata itd.), (ne)zamjenjivosti s drugim istorednim veznicima u rečenicama istoga ustroja, podatak o normativnome statusu veznika / rečenice u kojoj se veznik pojavljuje, podatak o tome u kojim je gramatikama veznik potvrđen, podatci iz literature koji se odnose na veznik o kojemu je riječ te se komentiraju različita gledišta o vrsti rečenica/surečenica u kojima se neki veznik pojavljuje. Kao podnatuknice navode se složeni veznici kojima je jednorječni veznik

³²⁸ Više o obradi veznika u *Hrvatskome mrežnom rječniku* vidi u Hudeček 2021. i u poglavlju *Veznici*.

³²⁹ Iscrpnija terminološka pojašnjenja naziva *veznik*, *složeni veznik* i *veznička skupina* vidi u poglavlju *Veznici*.

³³⁰ O *Jezikoslovnome korpusu* vidi u Mihaljević i Marković 2023.

koji se nalazi u natuknici osnova. Podnatuknica ima sve elemente rječničkoga članka koje ima i natuknica. U bazi se nalaze i poveznice na priručnike i radove slobodno dostupne na internetu. Navode se i bibliografske jedinice koje se bave određenim veznikom, a koje nisu dostupne putem poveznica. Mnoge natuknice sadržavaju i napomene o prijemcima povezanim s određenim veznikom, vidi napomenu uz veznik *bilo... bilo* i *bilo da... bilo da* u radnoj inačici baze veznika u 1. primjeru.

1. primjer: Napomena u rječničkome članku veznika *bilo... bilo*

Napomena: Pavešić u *Jezičnome savjetniku s gramatikom* (1971: 388) navodi *bilo* kao rastavni veznik, ali ne spominje da je uvijek riječ o udvojenom vezniku *bilo... bilo / bilo... ili*. Kao udvojeni rastavni veznik *bilo... bilo* navodi Raguž u svojoj gramatici (1997: 300) kao sinoniman s *ili... ili*. Spominje i mogućnost *bilo... ili*. Kao rastavni veznik navode *bilo... bilo* i Stevanović u knjizi *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma): II. Sintaksa* (1979: 816–818), Mrazović i Vukadinović u *Gramatici srpskohrvatskog jezika za strance* (1990: 362, 368) te Kovačević u knjizi *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku* (1998: 13, 17). Palić (2018: 140) piše kako Kovačević u radu *Otvorena pitanja konstrukcija s veznikom bilo* (u: *Spisi o stilu i jeziku*) 2006. „tvrdi da riječ *bilo* može imati funkciju nezavisnog rastavnog veznika, ali da ne postoji veznik *bilo da* u istoj službi. Nešto kasnije Kovačević (2009: 67) [u *Ogledima iz srpske sintakse*, LH] zaključuje da se rastavni veznik *bilo* koristi isključivo na sintagmatskoj razini, tj. da ne može povezivati klauze u složenoj rečenici. Tragom Kovačevićevih zapažanja svoj osvrt na “rastavni veznik *bilo*” daje i Pranjeković (2016: 149–153). On zaključuje da je taj veznik obavezno redupliciran, da operira isključivo na podrečeničnoj (ne i na rečeničnoj) razini, da mu u određenom kontekstu može biti konkurentan veznik *ili*, da nije zamjenjiv pojačajnom česticom *i* (što znači da takvo *bilo* nije čestica), da postoji i kongruentno *bilo, bila, bilo...* u asindetskim konstrukcijama te da je predikat zavisnih klauza u svim takvim rečenicama u optativu.”. Pojavljuje se i kao udvojeni veznik *bilo da... bilo da*, ili kao *bilo da* s obvezatnim *ili* u drugoj surečenici. Iscrpan pregled promišljanja o vezniku *bilo... bilo* i *bilo da... bilo da* donosi Ismail Palić (2018.), koji zaključuje da je u oba slučaja riječ o veznicima koji se pojavljuju u posebnome tipu nužno višestrukosloženih rečenica (s minimalno dvjema zavisnim surečenicama koje stoje u rastavnome odnosu, odnosu disjunkcije) te surečenice u tome tipu rečenica naziva *alternativnim bezuvjetnim klauzama* i smatra da su rečenice s veznicima *bilo...bilo* i *bilo da... bilo da* posebna vrsta uvjetnih rečenica kojima se izriče da će se radnja ostvariti u svakoj od ponuđenih mogućnosti (a kojih je najmanje dvije, svaka izražena u posebnoj surečenici koje su uzajamno u rastavnome odnosu).

Kako baza veznika nije zamišljena samo kao baza koja bilježi postojeća promišljanja o pojedinim veznicima, odnosno o tome kojoj vrsti rečenice/surečenice pripadaju pojedine rečenice/surečenice s nekim veznikom, nego i kao baza u kojoj se daje te obrazlaže prijedlog klasifikacije rečenice/surečenice određenoga sintaktičkog ustroja i veznika, u radu na toj bazi trebalo je odgovoriti na mnoga pitanja koja u suvremenoj sintaktičkoj literaturi, posebice gramatikama, nisu jednoznačno riješena. O mnogim takvim pitanjima pišu Hudeček i Vukojević (2006., 2007., 2010.), npr. o tome kojoj vrsti pripadaju rečenice s veznicima *ne samo... nego/već (i), da + kondicional* te s

mnogim složenim veznicima i vezničkim skupinama koje tradicionalne gramatike ili ne navode ili različito tumače, Hudeček i Mihaljević (2019. i 2022.) upućuju na potrebu razgraničavanja sintaktičkoga od semantičkoga kriterija u određivanju vrste nezavisnosložene rečenice (u nekim se gramatikama *a, ali* navode kao sastavni veznici, *pa* kao suprotni veznik; *ne samo... nego/već* kao sastavni veznik), na sporne slučajeve u određivanju vrste rečenica s riječima *da* i *što* (*ne samo da... nego/već (i); ne samo što... nego/već (i); bilo da... bilo da, (a) kamoli/nekoli da*) te na višeznačnost nekih naziva koji se upotrebljavaju u vezi s nezavisnosloženim i zavisnosloženim rečenicama te sinonimiju u nazivlju nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica.³³¹ Hudeček i Mihaljević (2022.) upozoravaju i na brojne probleme povezane s klasifikacijom zavisnosloženih rečenica / zavisnih surečenica te pokazuju kako različite gramatike rečenice/surečenice istoga tipa svrstavaju u različite skupine (ili ih ne svrstavaju ni u jednu skupinu, odnosno ne spominju ih, npr. *Tko zna bolje, široko mu polje., Pa sve i da jest kako kažeš, što možemo učiniti., Otišao je u rat da bi tamo izgubio ruku.*³³²) ili ne donose jasne kriterije za razlikovanje jedne vrste od druge, npr. subjektivnih i predikatnih rečenica (nejasan status rečenica tipa *Bogat je tko malo treba.*) Na sva se takva pitanja nastoji odgovoriti u bazi veznika.

U 2. i 3. primjeru donosi se obrada veznika *dok* u *Mrežniku* te u radnoj inačici baze veznika. Iz danih primjera može se vidjeti da se obrade razlikuju po svojem opsegu i iscrpnosti, da se u bazi veznika u rubrici *U vezničkim skupinama:* donose veoma iscrpni popisi vezničkih skupina kojima je veznik u natuknici glava te da se vezničke skupine često u toj rubrici i opimjeruju, da se obrade razlikuju i po nazivima koji se upotrebljavaju u rječničkim člancima (u *Mrežniku* se u definicijama upotrebljava naziv *glavna rečenica*, a u bazi veznika *osnovna surečenica*, u *Mrežniku* se u skladu s tradicionalnom gramatikom u definicijama upotrebljavaju nazivi poput *vremenska rečenica*, *uzročna rečenica*, dok se u bazi veznika u definicijama govori o *vremenskoj surečenici*, *uzročnoj surečenici*, definicije su različito oblikovane, u bazi se donosi veći broj primjera koji nisu isključivo dvočlane strukture, brojne napomene te iscrpna obrada složenih veznika (koje se navodi u mnogo većemu broju nego u *Mrežniku*) u podnatuknicama.

³³¹ Baza veznika u metajeziku upotrijebljenom u rječničkim člancima slijedi rješenja iz baze hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja – *Jene*.

³³² O tom tipu rečenica koje normativni priručnici proglašavaju netočnima u hrvatskome standardnom jeziku pišu Hudeček i Vukojević (2010) te pokazuju da one u hrvatskome standardnom jeziku imaju i svoje mjesto i svoju funkciju te da je njihovo odbacivanje s normativnoga aspekta zapravo posljedica toga što u podjeli rečenica ne postoji vrsta u koju bi ih se moglo smjestiti: „Sve govori u prilog tomu da je nužno za taj rečenični tip uspostaviti novu vrstu zavisnosloženih raščlanjenih rečenica, suprotnih po svojem sadržaju a zavisnosloženih po svojem vezniku i obvezatnome kondicionalu. (...) Naziv suprotno-gradacijske rečenice dobro opisuje tip tih rečenica s ograničivačem.” (Hudeček i Vukojević 2010: 101).

2. primjer: Obrada veznika *dok* u *Mrežniku*

dök vez.

1. razg. Dok povezuje surečenice u nezavisnosloženoj suprotnoj rečenici kojom se izriče izrazita suprotnost, iznevjereno očekivanje ili neostvarena posljedica.

Općina je Odlukom o ugostiteljskoj djelatnosti definirala radno vrijeme ugostiteljskih objekata na području općine, dok to nije primijenila i na privatne objekte.

- U hrvatskome standardnom jeziku umjesto veznika *dok*, koji pripada razgovornomu stilu, bolje je u suprotnoj rečenici upotrebljavati veznik *ali*.

SINONIMI: ali 1., dočim 1., no 1.

2. razg. Dok uvodi zavisnu surečenicu u uzročnoj rečenici.

Dok si me se potrudio pronaći, znam da ti nešto od mene treba.

- U hrvatskome standardnom jeziku umjesto veznika *dok*, koji pripada razgovornomu stilu, bolje je u uzročnoj rečenici upotrebljavati veznik *kad*.

SINONIMI: čim 2., kad 7.

3. Dok uvodi zavisnu surečenicu u vremenskoj rečenici, izriče da se radnja zavisne surečenice zbiva istodobno s radnjom glavne surečenice.

Prvi obrok imao je dok je Ella još bila pod narkozom i na infuziji.

Slušanjem, gledanjem, pjevanjem i plesom, igrom s igračkom ili razgovorom s prijateljem, dok se peru ručice ili juri za loptom, nailaze nove riječi, a to i ne primjećujemo...

SINONIM: kad 4.

Hrvatska školska gramatika:

<http://gramatika.hr/pravilo/vremenske-recenice/96/#pravilo>

4. Dok uvodi zavisnu surečenicu u vremenskoj rečenici, izriče da se radnja glavne surečenice zbiva dok se ne ostvari radnja zavisne surečenice.

Dok ga nije upoznala, nije vjerovala ljudima.

Zapravo sve je bilo super, sve je tako lijepo bilo dok te nisam pogledao u oči i vidio da nešto nije u redu...

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika:

http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=dok&search_type=basic

3. primjer: Obrada veznika *dok* u radnoj inačici baze veznika

dök vez.

1. razg. povezuje surečenice u suprotnoj rečenici

Općina je Odlukom o ugostiteljskoj djelatnosti definirala radno vrijeme ugostiteljskih objekata na području općine, dok to nije primijenila i na privatne objekte.

Napomena: *Dok* je veznik u suprotnoj rečenici kojom se, kao i suprotnom rečenicom s veznicima *ali*, *dočim* i *no* izriče izrazita suprotnost: iznevjereno očekivanje ili neostvarena posljedica. U svojim gramatikama navode Brabec, Hraste i Živković (1970: 201), Pavešić (1971.), Raguž (1997: 304), Barić i dr. (1997: 461), Katičić (2002: 179). Veznik *ali* nije u svim kontekstima zamjenjiv veznikom *dok*, npr. u rečenici *Na treninzima im je uglavnom dobro parirao, ali su utakmice bile frustrirajuće*, veznik *ali* može se zamijeniti veznikom *dok* (također i rjeđim *dočim*), a u rečenici *Ljudi često nailaze na različite prepreke u svom životu, ali baš tada postaju svjesni svoje snage*, ne može.

U hrvatskome standardnom jeziku umjesto veznika *dok*, koji pripada razgovornomu stilu, bolje je u suprotnoj rečenici upotrebljavati veznik *ali*.

2. razg. uvodi uzročnu surečenicu

Dok si me se potrudio pronaći, znam da ti nešto od mene treba.

Napomena: U hrvatskome standardnom jeziku umjesto uzročnoga veznika *dok*, koji pripada razgovornomu stilu, bolje je u uzročnoj rečenici upotrebljavati veznik *kad*. Kad uvodi uzročnu surečenicu, veznik *dok* zamjenjiv je i veznikom *čim*, koji, kao veznik koji uvodi uzročnu surečenicu, također pripada razgovornomu stilu.

3. uvodi vremensku surečenicu

a. radnja zavisne surečenice zbiva se istodobno s radnjom osnovne surečenice

Prvi obrok imao je dok je Ella još bila pod narkozom i na infuziji.

Slušanjem, gledanjem, pjevanjem i plesom, igrom s igračkom ili razgovorom s prijateljem, dok se peru ručice ili juri za loptom, nailaze nove riječi, a to i ne primjećujemo...

b. uvodi graničnu (terminativnu) vremensku surečenicu; radnja osnovne surečenice zbiva se dok se ne ostvari radnja zavisne surečenice

Čekala ga je dok nije došao.

Nije mi bilo prenaporno, nisam se čak ni oznojio sve dok nisam stao.

Dok nisam pogledao ovaj film, nisam ni znao da se nindže mogu katapultirati iz krošnje drveta.

Sjedio sam tako nekoliko minuta dok nisam začuo slatki ženski glas s druge strane bara.

U vezničkim skupinama: još dok, osobito dok, pogotovo dok, samo (dotle) dok (Temeljna je karakteristika konzorcija da traje samo dok se ne ispuni cilj radi kojeg je osnovan., Jednoglasna izravna demokracija izvediva je samo dok postoji stvaran dogovor među svim članovima zajednice o vrlo važnim stvarima.), samo toliko dok, sve dok (Kada su napokon izašli na površinu, nisu znali gdje se nalaze sve dok im jedan dječak nije rekao da su u južnoj Italiji., Bojim se da lokalne vlasti neće reagirati sve dok zmija nekoga ne ugrize i dok se ne dogodi tragedija.), toliko dugo dok

• dok... dotle

uvodi graničnu (terminativnu) vremensku surečenicu

• dok god

uvodi graničnu (terminativnu) vremensku surečenicu

Trčanje treba izbjegavati dok god pacijent osjeća bol.

Dok god radi, on se mora profesionalno usavršavati

Napomena: *Dok god* kao vremenski veznik navodi Pranjković (2005.).

• dotle... dok

uvodi graničnu (terminativnu) vremensku surečenicu

Čovjek je upravo poput izvora. On je živ i svjež samo dotle dok pušta da voda iz njega teče i oživljuje sve oko sebe.

Od prosvjeda odustati nećemo sve dotle dok naš zahtjev ne bude ispunjen.

Kad je župnik sakupio seljane da podignu ova dva grabova stupa, moglo se mirovati barem dotle dok ti oguljeni grabovi stupovi ne izagnjiju.

Ja nisam ugožen. Barem dotle dok mogu mirno reći što mislim.

Dok dišem, dotle postojim.

U vezničkim skupinama: barem dotle dok, samo dotle dok, sve dotle dok

Napomena: *Dok... dotle* kao vremenski veznik navodi Katičić (2002.). Međutim, *dotle* nalazi u osnovnoj surečenici te se poredak *dok... dotle* pojavljuje samo u inverziji.

- **(komparativ)... nego dok**

uvodi usporedbenu surečenicu

Uz morske pse prijeti veća opasnost ako se pljuska po površini nego dok se roni.

Ponekad mi se čini da ga češće sad viđam nego dok je živio ovdje.

Hrvatska gramatika: <http://gramatika.hr/pravilo/vremenske-recenice/96/#pravilo>

Kolokacijska baza hrvatskoga jezika:

http://ihjj.hr/kolokacije/search/?q=dok&search_type=basic

3. Zaključak

Baza veznika koja se izrađuje u okviru projekta *Hrvatski mrežni rječnik – Mrežnik* zamišljena je kao mrežni izvor namijenje u prvome redu stručnoj javnosti, ali i svakomu korisniku *Mrežnika* koji želi dodatne podatke o pojedinome vezniku obrađenome u *Mrežniku*. Obrade veznika u bazi veznika razlikuju se od onih u *Mrežniku* u prvome redu svojom iscrpnošću, donošenjem napomena (u kojima se nalaze podatci o potvrđenosti veznika u pojedinim priručnicima, o prijedorima povezanim s klasifikacijom pojedinih rečenica/surečenica s određenim veznikom, o sintaktičkim uvjetima zamjenjivosti pojedinih veznika, o normativnome statusu te stilskoj i uporabnoj vrijednosti pojedinoga veznika itd.), znanstvenijim definicijama, preciznijim metajezikom (metajezik u *Mrežniku* prilagođen je korisniku i temelji se na metajeziku, u prvome redu nazivlju, koji se upotrebljava u srednjoškolskim udžbenicima i priručnicima). Uređena baza bit će javno dostupna te povezana s natuknicama u *Mrežniku*.

Izvori i literatura

- Hudeček, Lana. 2021. Obrada veznih sredstava u *Hrvatskome mrežnom rječniku – Mrežniku*. *Riječki filološki dani* 12. Ur. Durić, Dejan; Morić Mohorovićić, Borana; Palašić, Nikolina. Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet: Odsjek za kroatistiku. Rijeka. 137–156.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2019. Podjela i nazivlje zavisnosloženih rečenica u novijim hrvatskim gramatikama. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 45/2. 437–471.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2022. Podjela i nazivlje nezavisnosloženih rečenica u novijim hrvatskim gramatikama. *Jezikoslovlje* 23/2. 401–435.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2023. Sintaktičko nazivlje. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA*. Ur. Mihaljević, Milica; Hudeček, Lana; Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 221–281.
- Hudeček, Lana; Vukojević, Luka. 2006. Ne samo... nego/već (i) ustrojstva. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32. 27–158.
- Hudeček, Lana; Vukojević, Luka. 2010. Koje su tipa rečenice *Otputovao je u Francusku da bi tamo umro*. *Jezična skladanja – zbornik o šezdesetogodišnjici prof.*

-
- dr. Ivo Pranjkovića. Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko. Zagreb. 93–101.
- Kovačević, Miloš. 2006. Otvorena pitanja konstrukcija s veznikom *bilo*. *Spisi o stilu i jeziku*. Književna zadruga. Banja Luka. 332–360.
- Palić, Ismail. 2018. O složenim rečenicama s alternativnim bezuvjetnim klauzama. *Croatica* XLII/62. 139–156.
- Pranjković, Ivo. 2016. Rastavni veznik i habitualizator *bilo*. *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Progovac, Ljiljana. 1990. Free-Choice BILO in Serbo-Croatian: Existential or Universal?. *Linguistic Inquiry* 21/1. 130–135.
- Vukojević, Luka; Hudeček, Lana. 2007. Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. *Sintaktičke kategorije: Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem* Hrvatski sintaktički dani. Ur. Kuna, Branko. Filozofski fakultet. Osijek. 283–335.